

KULTURKRÓNIKA

A JUBILÁLÓ ERDÉLYI MAGYAR IRODALMI TÁRSASÁG

Az irodalmi hivatalosság és az élő irodalom közötti viszony nem szorult ebből az alkalomból újabb kifejtésre. Vannak irodalmi társaságok és vannak írók. Az irodalmi társaságok felhívják magukra olykor a figyelmet azzal, hogy írók is beválasztanak tagjaik sorába. Egyébként felolvasó üléseket rendeznek, mérsékeltabb vagy kevésbé mérsékelt látogatottság mellett és tagválasztó előkészületek alkalmával hallatnak magukról, azután visszasüllyednek a néma visszhangtalanságba.

Másként képzelték el ezt ötven évvel ezelőtt az alapítók s közöttük első helyen *Petelei* István, aki előbb írásaival vívott ki magának országos nevet és megbecsülést, hogy ennek súlyával próbálja külön központ köré tömöríteni az erdélyi részeket az ifjú ígéretek. Alapjában, Heltai Gáspárék óta, Peteleiben jelentkezett hosszú idők után először az irodalmi decentralizálás szükségének felismerése, a magyar főváros akkori elutult központosító törekvéseivel szemben. *Aranka* Györgyék és *Mikó* Imre a XIX. század első tizedeiben külön tudományos központ kifejlesztésén fáradoztak, Erdély külön történeti multjára és különleges geopolitikai adottságaira támaszkodva. Petelei azonban nem transzilvanizmust akart, a mai elhasznált és sokszor félremagyarázott értelemben. Egyszerűen jó irodalmat próbált csinálni Erdélyben is, mert „minél többhelyt gyúlnak ki a tüzek az oltáron, annál nagyobb lesz a világosság“. *Gyalui* Farkas, az *EMIT* ötvenéves jubileumára kiadott emlékfüzetében, hűségesen idézi egykori mesterének elgondolását: „Állítsunk mi is irodalmi társaságot. Válasszuk be oda a legérdemesebbeket. Tartsunk felolvasásokat. Menjünk évről-évre más városba egy-egy ünnepély megtartásáért. Ébresszük az érdeklődést az irodalom termékei iránt. Neveljük a közönséget. Erejünk tekintélyével szerezzünk hitelt a kezdő embereknek, kikben tehetséget látunk. Gyűjtsük össze a régi költészet remekeit és adjuk ki.“ A megalakulás után pedig az első alapszabálytervezet így foglalta össze a Társaság célkitűzéseit: „A magyar szépirodalomnak nemzeti irányú művelése Erdélyben. A cél eszközei: Költőink költői és szépprózai műveinek felolvasása. A népköltészet remekeinek gyűjtése, pályadíjak kitűzésével az e nemű munkásságra való serkentés.“ Ezt az utolsó mondatot azonban nem Petelei szövegezte. Az ő művészi érzékének bizonyára borsódzott a háta, mikor először olvasta: „az e nemű munkásságra való serkentés“-t.

A krónikás hűségére és a bibliografus pontosságára törekvő *Gyalui* Farkas dr. elmulasztott valamit. Nem kísérté figyelemmel, hogy az ötven év alatt mit valósított meg a Társaság mestere elgondolásából. Pusztán az alapszabályszerű célkitűzés melletti kitartást ellenőrizte. Ám ezzel kapcsolatban is elmulasztotta felvetni a kérdést: vajjon az ötven év alatt hány pályadíjat tűzött ki a Társaság a népköltészet remekeinek gyűjtésére és hány ilyenmű kiadvánnyal gazdagította azt a nagyértékű munkát, melyet előtte a Kisfaludy Társaságban *Gyalui Pál* és *Arany László* megindítottak? Ha végig nézünk a kiadványokat összefoglaló jegyzék címeinek felsorolásán, egyetlenben egyre bukkanunk. Ez is alkalmasint a derék *Seprődi* János költségén készült s a Társaság csak

„erkölsi“ támogatásul kölcsönözte oda nevét az általa gyűjtött és férfikarra alkalmazott „Eredeti székely dalok“-hoz. Sepródi János kibédi székelyfi létére csakugyan fanatikusa volt a népdal és népzene gyűjtésnek még Bartókék előtt. Minden követ megmozgatott, hogy fanatizmusának híveket szerezzen, uri gögijében egyeteménél és színházánál messzebbre nem látó, akkoriban szamosparti Athénnek nevezett Kolozsváron. Dühös vitákat állott az Erdélyi Múzeum Egylet folyóiratában is Fabó Bertalan-nal és diákjaival jobb ügyhöz méltó buzgalommal énekeltette négy szólamra magagyűjtötte székely nótáit. Csakugyan egyike volt a Társaság tagjai közül a tisztos, érdemes magvetőknek. De a Társaság magától kisujját sem mozdította meg az alapszabályszerű népköltési gyűjtés beindítására.

Brassai Sámuel az alapító Peteleinél még magasabbra nézett. Székelfoglaló értekezésében, melyet a Társaság legelső kiadványa, a *Keleti Virágok*, teljes terjedelmében közöl „Hic Rhodus, hic salta“ címmel, egyenesen azt kívánja az ifjú erdélyi tömörüléstől, hogy csinálja meg mindazt jobban, amit a Magyar Tudományos Akadémia elhibázott vagy elmulasztott. Erdélyi Akadémiát szeretett volna kifejleszteni Petelei kezdéséből, aki pedig határozottan ragaszkodott a társaság szépirodalmi jellegéhez. De az akadémia-gondolat később, a főhatalmi változások után, ismét felütötte a fejét. Sokan emlékezünk még azokra a hírlapi cikkezésekre, melyek lehetetlennek tartották, hogy Erdélyben a magyarság Akadémia nélkül egyáltalán megállhasson és vagy az Irodalmi Társaságot vagy a Múzeum Egyletet okvetlenül akadémivá kívánták volna kikiáltatni. Ezeknek a jó uraknak tekintélyi okokból lett volna szükségük az akadémiasdira. Milyen jól festett volna a névjegyükön: „az Erdélyi Magyar Tudományos Akadémia tagja, stb., stb.“ Brassai Sámuel azonban, aki tele volt már tudományos címekkel, munkát akart akkor, belterjesebb, rendesebb és gyakorlatibb tudományos munkát s a maga részéről ő egymaga el is végezte csaknem valamennyi akadémiai szakosztály helyett a magáét.

Ilyen kitűnő emberekkel indult 1888-ban az Erdélyi Magyar Irodalmi Társaság. Petelei Istvánokkal, Brassai Sámulekkel, Hegedüs Istvánokkal, Kövály Lászlókkal, Ferenczi Zoltánnal, Finály Henrikkel, Szamosi Jánossal. Volt köztük csakugyan két fiatal népköltési gyűjtő: *Benedek Elek* és *Sebesi Jób*, de ők Gyulai-tanítványok voltak és a Kisfaludy Társaságnak gyűjtötték a legszebb székely balladákat. A tiszteleti tagok névsorában ott látjuk egyébként a Kolozsvárról elszármazott Gyulai Pált is. Az első elnök, *Kuun Géza* gróf, a korszak legkomolyabb archeológusainak egyike, ki mint mecénás is példamutató áldozatokat hozott az erdélyi közművelődésért. Beszédesen bizonyítják ezt az *EME* örökrészéül jutott nagyértékű algyógyi birtok és földmives iskola és a szászvárosi Kuun kollégium, mely ma református árvaház.

A kezdő időkben itt-ott még érvényesültek Petelei elgondolásai, bár jómaga rövidesen elbetegesedett és visszavonult Marosvásárhelyre, ahol később, egészsége javultával, újra kitűnő és magas színvonalú tevékenységet fejtett ki a Kemény Zsigmond Társaság elnöki székében. Ami az általa kívánt felolvasások megtartását illeti, ebben az utolsó évek hosszabb-rövidebb hézagaitól eltekintve, a Társaság nem maradt hűtlen alapítójához. Évente, a téli hónapokban, kilenc felolvasó ülést tartott, Gya-

lui szerint összesen 332-öt az ötven év alatt. A vidéki ünnepélyek sem hanyagolódtak el. A segesvári Petőfi-kultusznak, Ferenczi Zoltánnal az élén, egészen a háborús évekig a Társaság volt az ébrentartója. Nagynevű tagja, E. Kovács Gyula, a remek klasszikus színész, ott rogyott össze a segesvári tömegsiron, Petőfi legszebb versével ajakán. Igaz, hogy ez a Petőfi-kultusz nem volt ment azokban az időkben egy kis függetlenségi és negyvennyolcas-párti mellékszöngétől. Csak később, 1920 után talált rá igazi hivatására, különösen a centennárium évében, mikor a Társaság egy lelkes mecénás támogatásával népszerű kiadvány alakjában újra megjelentette Petőfi összes költeményeit és az ősz Benedek Elekkel megíratta a költő életrajzát „szép Erdély ifjusága számára.“

A Társaság ötven évének három termékeny korszaka volt. Az első lendület körülbelül Kuun Géza gróf haláláig, tehát 1905-ig tartott. Az első nyolc évben évkönyvet adott ki *Csernátoni Gyula*, majd *Ferenczi Zoltán* titkár szerkesztésében. Tíz füzetben kiadta a *Keleti Virágok*-at, mely havi folyóiratot pótolta. Azonban a sorozatos kiadványokkal nem volt szerencséje s ezért csak 1908-ban, *Kovács Dezső* titkársága idején szánta magát új folyóirat indítására *Erdélyi Lapok* címmel. 1913-nál ez a félhavi folyóirat sem élt tovább, de érdemes munkát végzett a maga szűk körében, bár bevezetőjében határozottan állást foglalt „egy tehetséges, de tulságosan vérmes fiatal írónemzedék“ öregeket és hagyományokat nem tisztelő türelmetlensége ellen. 1909-et irtunk akkor és a lecke az Ady-nemzedéknek szólt. Kovács Dezső adta meg később, alelnök korában a harmadik lendületet a társaság munkájának, mikor ebbe már *Kuncz Aladár* is belekapcsolódott. Három értékes irodalomtörténeti előadássorozatot rendezett három egymást követő évben a magyar líra, a magyar regény és a magyar dráma fejlődéséről és ugyanezeket az előadásokat a közeli Tordán is megismételték. Magának Kovács Dezsőnek e sorozatban tartott kettős Vörösmarty-előadása sokáig mély élményemléke marad azoknak, akik hallhatták. Igaz, hogy ezek a sorozatok „zsufolt házak“ előtt peregtek le és különösen a tanulóifjuságra maradandó benyomást gyakoroltak. Ekkor azonban már 1929-et irtunk s a fiatalabb író és irodalomtörténész-nemzedék is szerephez jutott a Társaság munkájában.

Hálatlanság volna megemlítés nélkül hagyni *Dózsa Endre* érdemeit, aki elnöki minőségben 1908-tól 1935-ig fáradhatatlan buzgalommal vezette a Társaság ügyeit és üléseit. Dózsa szép típusa volt a literátus alispánoknak, kiknek szemében az irodalom tisztelete nemes hagyomány volt talán Gyöngyösi vagy Kölcsey óta. Az író rangját talán saját cs. kir. kamarási rangjánál is többre becsülte s mai napig büszke rá, hogy Ady Endrét ő adta össze Boncza Bertával. Arra is büszke, hogy az Ady ellen dúló legkeményebb irodalmi háborúságok idején, szemben az általa is nagy tekintélynek vallott Rákosi Jenővel, Adyék oldalán foglalt állást. Írónak és közírónak talán nem volt eléggé jelentékeny, de rajongani az irodalomért kötelességének ismerte és meg voltak benne a vezető kvalitásai. Ő már tudatosította magában a Petelei által még meg se fogalmazott transzilvánizmust és 1902-ben már kemény vitát állott budapesti irodalmi tekintélyekkel a transzilvanizmus létjogosultsága mellett. Ez azonban — akkor még — csak folyománya vagy kísérezése volt csupán a budapesti és Kolozsvári egyetem között folyó állandó tekintélyi vetélke-

désnek. Ifju rugalmasságát és lendületét Dózsa késői öreg napjaira is megőrizte. A főhatalomváltozás utáni ernyedttétlenségben az ő cselekvőkészsége teremtett új lehetőségeket a Társaság munkája számára, az akkoriban feltűnedező ifju erdélyi írók bekapcsolásával. Már-már úgy látszott, hogy az Irodalmi Társaság csakugyan méltó lesz Petelei elgondolásához, mikor belső dilettáns erőfeszítések, oldalukon lévén a számbeli túlsúly, újra és újra gáncsot vetettek az élő irodalom termékeny és termékenyítő lendületének.

Ugyanez a harcok „fiatal” irónemzedék Dózsa Endre visszavonulása után 1937-ben, kardcsapás nélkül foglalta el a várat és ott maga kényelmére rendezkedhetett be. Elnökévé Kemény János bárót, a Helikon házigazdáját választotta, alelnökei Reményik Sándor és Tavaszy Sándor lettek. Gyalui Farkas erről az új korszakról csendes gúnnyal ennyit jegyez föl: „Az utóbbi 20 év alatt az *EMIT 86 felolvasó ülést* tudott tartani, közben legalább ötévi kényszerű szünetelés alatt. Ezenkívül több, mint ötven irodalomtörténeti előadást tudott tartani Kolozsvárott és a vidéken. Évenként *átlag hat felolvasó ülést* tudott tartani ilyen körülmények között is. Az új vezetőség alatt a Társaság eddig *két év alatt, csak két felolvasó ülést* tudott rendezni. Bizonyára tehát az új, fiatal vezetőknek is akadályokkal kellett küzdeniök. Reméljük azonban a legjobbat, az akadályok nélkül való ifju, buzgó munkásságot.” Mi még hozzátehetjük, hogy erre a két eszetndőre esett a Társaság ötven éves jubileuma is, melynek egyetlen szürke emléke a Gyalui Farkas által összeállított 36 oldalas füzet. Ugy látszik, a fiatal irónemzedék „beérkezettnek” érzi magát s nem látja ma már értelmét és szükségét a buzgólkodásnak Petelei István szellemében. Petelei ugyan beszélt valamit közönségnevelésről is. Ezt talán majd ellátják helyette a vidéki, sokkal kisebb multu és tekintélyű, de hivatásuk magaslatán álló irodalmi társaságok.

(Szentimrei Jenő)

ERDÉLYI FESTŐK. A festészet iránt érdeklődő kolozsvári közönségnek nagyon ritkán volt alkalma, hogy egyetlen hónap alatt két kiállításon is résztvehessen. Ha nem is egészen véletlen, mindenesetre meggondolkoztató, hogy napjaink tömörülési kényszere a harminchárom erdélyi festőt és szobrászt miért osztotta két kiállításra, hisz a megoszlást nemzedéki indokok csak igen körülményesen igazolhatják s iskola-különbségről is aligha beszélhetünk, mert mindkét kollektív kiállításon a legkülönbözőbb irányzatokkal találkozunk. Kétségtelen, hogy művészi felfogástól idegen, társadalmi vonatkozású disszimulációval állunk szemben, amire a Barabás Miklós-Céh fiatal kiállítóinak, mint kezdeményezőknek csak akkor lett volna joguk, ha együttesük művészi homogenitásának érdekében teszik. Ez azonban a művészi felfogás azonossága hiányá-

ban csak más, társadalmi természetű azonosság következtében történhetett meg s a fiatal kiállítók, akiknek nagyrésze ez alkalommal állított ki először, bizonyára nem gondolta végig az eshetőségeket, melyek bizony nagyon messzire vezetnek a színek és formák világától.

A Barabás Miklós-Céh fiatal kiállítóinak képein tárgyválasztás és megoldás tekintetében is erősen érezteti hatását az iskola. Merészebb formát és lendületet, mely a megtanulttól, a készenkapottól az egyéni látás és teremtés felé való elrugaszzkodásra mutatna, alig találunk. Ezek közül elsősorban Makkai Piroska falusi életet ábrázoló fametszeteit, Andrassy Zoltánnak a közvetítésnél megbicsakló problémakeresését és Kós András, tulstilizáltságuk következtében inkább dekoratívértékű népdal-illusztrációit kell kiemelnünk. A fiatal Szolnaitvány Balázs Péter két kiállított

képén a régebbi Szolnay hatása érzik s talán csak önarcképének kemény kifejezése jelzi önmaga megtalálását. Brósz Irma pasztelképei derűs, de sokszor nem eléggé gazdaságos szinhatásukkal tűnnek ki. Erdei Erzsébet négy arcképének egyszerű és merész pasztikája is az iskola hatása alól való felszabadulást jelzi. Piskolthy Gábor Savóvivő leánykái, a háttérből kissé kieső alakjaikkal és Tollas Julia Sirásójának mozdulata is komoly feladatokra alkalmas művészeket idéznek. A szobrászok közül Kósa Huba Ferencet kell elsősorban említenünk, akinek finom, szuggesztív márványfeje egyike a kiállítás legértékesebb darabjainak. Kós András faszobrai nem érik el grafikájának szintjét. A Fehér ember pasztikájában pedig kétségtelenül erejét meghaladó feladatra vállalkozott.

A Magyar Kaszinó tizenhét kiállításának nagyrészt (Szopos, Gáll F. Peielle, Dóczyiné Berde Amál) ismeri az erdélyi közönség, sőt a kiállított képek és szobrok egyrészét is látta már. A termék világitása azonban a kiállított képek sok kvalitását lerontja. Az itt kiállító fiatalok közül a Barabás Miklós-Céh kiállításáról kimaradt Zsombory Erzsébet és Takács Zoltán élénk nagybányai színeit kell megemlítenünk. A nagybányai színek egyébként csaknem teljesen hiányoztak a fiatalok kiállításáról.

A képzőművészetnek az érettség ellenére is elemibb és nyugtalanabb megnyilatkozásaival találja szemben magát a szemlélő a Helytartóság kiállítótermében megnyílt Szolnay-Szervátiusz kiállításon, ahol a két jól ismert művész legújabb munkáit mutatja be a kolozsvári közönségnek. Ha a Barabás Miklós-Céh kiállítóit tulnyomórészt a szoroson vett szín és tágabb értelemben vett témakeresés csaknem teljes hiányát hánytorgattuk, akkor Szolnay és Szervátiusz újabb munkáival kapcsolatban az új problémák és új megoldások keresésének szüntelen és ideges vágyát kell kiemelnünk. A meg-nem-áporodást, a soha meg nem állapodást s a művészet mesterséggé való degradálódásának teljes hiányát.

Az új Szolnay-képek lágy színeikkel és raffinált, de sallangmentes édeségükkel kapják meg a szemlé-

lőt. Virágcsendéletei vesztettek darabosságukból s az egyszerű téma szinte keresett azonossága folytán kizárólag színproblémákká lényegültek. A tájképeknél általában kevés színnel dolgozó Szolnay itt mutatja be színskáláját. Tájai is egészen finomak és légiesek. Segesvár szigorú germán tornyait meseszűrűekké varázsolják lágy színei, virágos tavaszi fának a felhők fehérjével összefonódó lombjai pedig a táj és levegő könnyű és teljes harmóniáját sugározzák. Kiállított portréi közül két önarcképét ismeri már az erdélyi közönség. Az ujabak közül a piroskötös lányka merész póza és különös szinkombinációja ragad meg.

Szervátiusz szobrai művészetének letisztulását jelzik. Székelyföldi fejének mély realizmusa egy nép lelkét lehel, a csiki népeletet ábrázoló reliefje pedig mesteri szintézise e nép életének. Főanyagát a fát egészen merész szobrászi feladatokra is bravurosan használja (Emré há, Kaszás). Az Olt és Maros című agyagvázlatának két finom nőalakja, amint a háttér gótikus fenyőjéből kiemelkednek, szuggesztív szimbolikájukkal kapják meg a szemlélőt s mutatják Szervátiusz művészetének kompozícióra való érettségét. (Kovács Katona Jenő)

A MAI FIATAL UJSÁGÍRÓ bizony sokat kinlódik. A sajtó helyzete súlyos, az előfizetők és hirdetőik érdeke szentség, a lap terjedelme korlátolt, a munkatársak száma csekély, holott az ellátandó rovatok száma sok, közben ide-oda szaladgálni is kell „anyagért” s a városközi telefont venni meg a rádiót, mert a kiadó sokat kíván, a szerkesztő pedig türelmetlen. „Elkészült már az a vacak?” — ez az állandó szólama. S a „vacak” szakadatlanul készül, a mesterségbeli igényesség meg kopik, még akkor is, ha a fiatal ujságíró pl. valaha költőnek készült. Mert valaha ezért ment erre a pályára. De azután ebből nem lett semmi. Kitért még a prózára, kísérletezett regénnyel, álmodott a színpadról, de mindez már a múlt. A költő bedugult, elhallgatott. Most már csak ott ül évek óta a kopott

írásztal előtt egy maszatos, ragacsos, sivar szobában, mely a világon semmi másra nem hasonlít csak egy vidéki redakcióra. Ott ül, kiégetten, fanyarul, szinte mindent tud már a világról, bár jóformán sehol se tanult, senkise tanította, valójában olvasni is csak néha olvas, legfeljebb az események oktatták. A kisváros, az ország, a világ eseményei. Csak a rendőrség és egyéb sajtóirodák szelős, értelmükben azonban mégis tüntetően tömör közleményeiből vett évek óta naponta leckét. S mert erre a leckére — ez a mestersége anyaga — oda kellett figyelni, úgy hiszi, már mindent tud és ért: ujságíró, — s ez valami különös vidéki argó szerint valami olyasmit is jelent, hogy: „ő azután csak tudja!“ S e szerint a hite szerint áll is a világban. Semmi sem új és semmi sem fontos előtte. Valami igaza van is, legalább abban a körzetben, ahol él. Ott tényleg a fülébe gyónt és a szeme elé vetkezett mindenki: a kiadó, aki nyomoruságos részletekben fizet, a szerkesztő, aki nem tud írni, a kolléga, akit homályos ügyek tartanak, a bukott nagykereskedő, akit a kávéház csattogó nagy kőjátoszmáiból ismert, a sikkasztó közéleti férfi, akit alázattal interjúvolt meg feltűndöklésekor... Meggyónt minden látható és életet betöltő összefüggés, viszonylat és helyzet, pártok és programok, erő, hatalom, sziv, illúziók. Évről-évre minden neki gyónik ha egészen odahajol az eseményekhez s csak rajta mulik: látja-e mindebben a minden középkori moralitásnál nagyobb, nem egyházi, de történelmi, emberi, társadalmi moralitást...

Kevesen látják. Ujabbban az írás igénye mellett az eseményekkel szembeni őszinteség páthosza is kopik. Talán az ismétlődés, talán a kedély ironiája elsorvasztja, miért is a lelkiismeret is mind észrevehetőlenebb s ezzel együtt a tárgyilagosság ama minimuma, mely a megbízhatóság muzsája. Az ilyesmi egyre ritkább s az igazi írásmunkához szükséges ünnepi feszültséget is rég felváltotta a hivatás áldatlan körül-

ményei közt szorongó feszültség automatizmusa, mely száraz gözeivel kiszikkaszt minden valódi nedvet és nemes elborulást. Hiába járja az eseményből kor mezeit a szakadatlan változás, az ujságírók átlaga előtt patronokba bagatellizálódnak a dolgok: az őszinteség ihlete alig pár toll mögé huzódott. A többség már rég nem azt írja, amit gondol: a világ hamis kosztümökbe öltözik kezükben. A fiatal ujságíró, aki költőnek készült, mialatt végérvényesen elfoglalta helyét a vidéki redakció összefaragcsált asztalánál, mindinkább beletörődik egy lelki kétnyelvűségbe. Jó rég már az ujságíról formanyelve sem eredeti. Mestersége egykor áradóan bő formaköre pár széttaposott műfajra szűkült. A hirlapi írásformák kulturájának színvonalja is egyre esik s nemcsak a tiszta magyar mondat kultusza hanyatlik, de a hirlapi cikk-formák is romlanak s velük foszlik a tudás, a judicium és az izlés tisztelete és igénye. Mindezeknek mindenütt visszajár még az emléke. Mindezek nyoma még mindenütt felfedezhető. De ez már az egyre süllyedő fényvilágítása. Körülötte csak az árnyékok növekednek. Szemünk előtt változik el az ujság is. Vedlés, avagy ujjáalakulás ez? Félt, hogy az — elmulás.

Minden bizonnyal a korra hártják a felelősséget. A kor tényleg hibás. Am minden kort az emberei elevenítenek meg, ők lehelnek bele lelket. S a kor arcán a fiatal ujságíró is dolgozik. (G. G.)

E. O. LAWRENCE. A Nobel-bizottság az idén is kísérletezőnek, Ernest O. Lawrence, berkeleyi (Kalifornia) egyetemi tanárnak ítélte oda a fizikai díjat. A stockholmi Akadémia döntése nem érte egészen váratlanul Lawrence-t, mert tudományos működése elismeréseképp már 1937-ben két kitüntetést is kapott amerikai tudományos társaságoktól.

Lawrence tudományos működése igen változatos. A legjelentősebb eredményeket azonban az atomkutatás terén, a ciklotron tökéletesi-

tése körül érte el.

A modern fizikai kutatásoknak kétségtelenül legjelentősebb területe az atom szerkezete, melynek teljes megismerése érdekében, különösen az utóbbi két évtized alatt, szakadatlanul dolgoztak elméleti és kísérleti téren egyaránt. Rutherford 1919-ben végzett kísérletei nyitották meg az atomkutatás új utjait. Rutherford kimutatta, hogy a nitrogén atom magja, ha azt alfa sugarakkal „bombázzuk“, oxigén atommaggá alakul s egyidejűleg egy hidrogén atommagot bocsájt ki. Idővel azonban megállapítást nyert, hogy Rutherford módszere nem eléggé hatásos, mert a körülbelül egy milliónyi alfa sugárból, mely a gáz belsejébe hatol, alig 10-20 éri útjában az atommagot. Másrésztől nem irányíthatók s ami még nehezebb, nem áll rendelkezésre a besugárzás-hoz szükséges rádiummennyiség. A különböző kísérleti eszközök közül, melyek ezt a nehézséget igyekeztek kiküszöbölni, legalkalmasabbnak Lawrence, Livingstone-nal együtt 1932-ben felfedezett ciklotronja bizonyult. Ez a készülék Larmoor elveit ülteti gyakorlatba, melynek értelmében egy mágneses térben található elektromos töltés szögsebessége független vonalsebességétől. A készülék ára azonban rendkívül nagy, mert előállításához nem kevesebb, mint 65 tonna vasra és 9 tonna rézre van szükség. Elektromágnesének fogyasztása 39, áramszagatójájé pedig 70 Kw. A készülék tudományos értékére jellemző, hogy ennek ellenére minden nagyobb amerikai és európai fizikai intézet beszerezte. Igen jelentős szerep jut a ciklotronnak a biológiában és orvostudományban is. Itteni szerepét felbecsülhetjük, ha egy Röntgen-apparátussal hasonlítjuk össze. Ez utóbbi készülékben egy elektron kéve X-sugarakat állít elő, míg hogyha a ciklotron által kibocsájtott ionokkal bombázzunk némely könnyű elemet, neutron kévüket kaphatunk. Ezeknek a neutron kévéknek tulajdonságai a Röntgen-sugarakétól teljesen elütnek. Ez utóbbiak

átadják energiájukat azon anyagok elektronjainak, melyeken áthaladnak, az elektronok ezzel szemben útjukban egy viszonylag gyenge ionizálást hoznak létre. Ez a tulajdonság azért jelentős a neutronok alkalmazásánál, mert élőtesten áthaladva csak a hidrogén atomokkal való találkozásuk következtében veszítik el erejüket, másodrendű protonokat hozva létre. Lawrence és munkatársainak növényeken és kísérleti állatokon végzett kísérletei bebizonyították, hogy a neutronoknak biológiai hatása sokkal jelentősebb, mint az X-sugaraké. Ugyancsak bebizonyították ezek a kísérletek azt is, hogy e sugarak kiválasztó hatása nagyobb a Röntgen-sugarakénál, azaz hatékonyabban ölik el a szervezet beteg sejtjeit, mint az egészségeseket.

A ciklotron szerepe nagy a rádióaktív elemek létrehozásánál is. Ugyanis csaknem minden elemet rádióaktívá tehetünk. Az így kapott új elem kémiai tulajdonságai az eredeti elemével azonosak. Ha egy elemet rádióaktív változatával összekeverünk ez utóbbi követi azt bármilyen kémiai folyamatban.

Ma még nem láthatjuk tisztán az elemek ily módon rádióaktívá tett változatainak gyógyászati jelentőségét, az azonban már bizonyos, hogy a ciklotron alkalmazásával jobb eredményeket lehet elérni a Röntgen-sugarakénál. A jövő még sok meglepetést tartogathat számunkra az orvostudományban és biológiában a ciklotron alkalmazásával kapcsolatosan. Ami széleskörű alkalmazását illeti az orvostudományban, meg kell állapítanunk, hogy a készülék nagy árára való tekintettel, bizonyára inkább a gazdagok gyógyító eszköze lesz, akik egy ilyen kezelés költségeit meg tudják fizetni. Egyelőre megállapíthatjuk azonban, hogy a ciklotron feltalálásával és különböző kutatási területeken való felhasználásával Lawrence a modern tudomány egyik leghatásosabb kutató-eszközét ajándékozta az emberiségnek. (M. V.)

J AVAHARLAL NEHRU. Az indiai gandhista mozgalom új fordulata bizonyos csodálkozást váltott ki. Ismeretes, hogy az angol-német háború kitörésekor Gandhi, miután táviratot intézett Hitlerhez, amelyben védelmébe vette a lengyel népet, eléggé kifejezetten Anglia mellé állott. Az angol kormány nagy reményeket fűzött a váratlan lojalitáshoz, amit a hindu nép függetlenségének legnagyobb harcosa részéről kapott. Gandhi eljárása annál is jelentősebbnek látszott, mert az angol háborús kormányban Halifax lord is részt vett, aki, mint indiai alkirály, kiméretlen harcot folytatott Gandhi ellen. A kongresszus azonban valamivel tartózkodóbb volt, mint szellemi vezére, a Mahatma. Mindezekelőtt kérte az angol kormánytól, hogy határozza meg háborús céljait, valamint határozott nyilatkozatot India nemzeti függetlenségére vonatkozóan. A háborús célokat idővel megállapították, késett azonban a hindu nép jövőjét illető nyilatkozat. Ez a tény Gandhi részéről is bizonyos kételkedést váltott ki. Kiderült azonban, hogy nem annyira Gandhi, a hindu függetlenség tisztos harcosa, mint inkább helyettese, Javaharlal Nehru volt az, aki a most követett tartózkodást javasolta. Ő volt az, aki az elmúlt hetekben nyilatkozatot adott ki és leszögezte, hogy a hindu nép semleges marad a jelenlegi európai háborúban, mely véleménye szerint nem különbözik a többi multbeli imperialista háborúktól. A nyilatkozat feltűnést keltett és Nehru személye az európai érdeklődés középpontjába került.

Javaharlal Nehru egy gazdag indiai ügyvéd fia, aki a maharadzsaik különböző ügyekben és perekben való képviselőletéből mesés vagyont tett szert. Javaharlal Angliában, a Harrow-i és Oxford-i iskolákon tanult, mint más angol főúri újak és diplomáciai pályára készült. Háború után csatlakozik Gandhi mozgalmához. Ráveszi apját és egész családját, hogy vessék el az élet minden örömét és Mahatma erkölcsi- vallási felfogásának értelmében kizáró-

lag a hindu nép nemzeti felszabadulásáért harcoljanak. 1935-ben apját a kongresszus elnökévé választják. Ezt a tisztelet néhány év után fiának engedi át, aki ily módon Gandhi mozgalmának egyik vezető személyévé lesz. Befolyása évről-évre nő és Gandhi elveinek legfőbb végrehajtójává válik. Minden vallásossága ellenére rokonszenvez a szocialista eszmékkel. Sőt kapcsolatokat tart fenn a Kominternnel is, anélkül azonban, hogy annak gondolkodási és cselekvési elveit elfogadná. Egyébként ő is a passzív rezisztencia híve, amelyben a támadásnál és erőszaknál magasabb erkölcsiséget lát, erkölcsiséget, mely egyedül alkalmas a hindu nép erejének és szolidaritásának fenntartására. Ennek ellenére azonban a tiszta politika terén kifejezetten realista érzékről tesz tanúságot, mint Gandhi. Így az a véleménye, hogy India számára magától értetődő, hogy felszabadulása pillanatában hadsereget kell szerveznie, melynek kötelessége védeni a megszerzett szabadságot végső esetben fegyverrel is.

Javaharlal felfogása általában demokratikus és úgy véli, hogy India harca nem irányul az angol nép ellen, mely iránt rokonszenvet érez, hanem egyes imperialista érdekek ellen és a népek általános felszabadulásáért. Politikai nézeteiben a gandhista vallási-erkölcsi felfogás harmónikusan egyesül egy mérsekelt, haladó és demokratikus értelmű szocializmussal. (B.)

A PETRÓLEUM AZ ÚJ HÁBORÚBAN. Az új háború hatalmas hadigépezetét a petróleum fűti és mozgatja. Petróleum, illetve petróleum-termékek (benzin, Diesel olaj, gépkenő olajok, stb.) nélkül mozdulatlanságra kényszerülnének a hadihajók, tengeralattjárók, repülőgépek, tankok, gépesített tüzéség, a csapat, hadianyag, élelem és sebesült szállító teherautók, stb., de leállna a munka mindazokban a frontmögötti üzemekben is, amelyek feladata a szárazföldi, tengeri és légi haderők megfelelő hadfelszere-

léssel, motorokkal, lőszerrel, stb. való ellátása és utánpótlása.

Azok az államok, amelyek bármilyen oknál fogva hiányt szenvednek petróleumban, illetve nem juthatnak hozzá petróleum-termékekhez olyan mértékben, mint ahogyan azt hadiüzemeik, szárazföldi, tengeri és légi haderejük megkívánja: kénytelenek számos vonatkozásban csökkenteni hadigépezetük menetét és emiatt, előbb-utóbb, alig behozható hátrányos helyzetbe kerülnek olyan ellenfeleikkel szemben, amelyek petróleum-termék ellátása teljes mértékű.

Különböző szakértők (Laberthe, Friedensburg és mások) számításainak alapul vételével megállapítható, hogy Anglia, Franciaország és Németország háborús évi petróleumszükséglete megközelíti a 60 millió tonnát! (Ez a mennyiség kb. Románia nyolc évi termelésével egyenlő!)

A nagyhatalmak egy-egy háborús évi petróleum-termék szükségletének, valamint petróleum-termelésének, illetve petróleummal való ellátási lehetőségének ismeretében megközelítő képet kaphatunk a tényleges erőviszonyok felől is.

A háborús évi szükségletek a következők: Anglia 30, Északamerikai Egyesült Államok 70, Szovjetunió 25, Németország 20, Franciaország 15, Olaszország 12, Japán 15 millió tonna. (Valamennyi megközelítő pontossággal.)

Fenti szükségletekkel szemben a következő mennyiségek állanak a nagyhatalmak közvetlen rendelkezésére, az anyaország vagy a gyarmatok termeléseként: Angol gyarmatok 10, Északamerikai Egyesült Államok 170, Szovjetunió 30, Németország (a kb. 3 millió tonnányi mesterséges benzinnel és Diesel olajjal együtt) 4, Japán több, mint 1 millió tonna. Franciaország és gyarmatai kb. 500, Olaszország kb. 100 ezer tonna.

Ezek szerint az Északamerikai Egyesült Államok kb. 100, a Szovjetunió pedig mintegy 5 millió tonna fölösleggel rendelkeznek mindaddig, míg ipari és hadigépezetük fokozott tempója nem csökkentette ezt a fölös-

leget. A többi nagyhatalmak valamennyien jelentős mértékben, vagy teljesen behozatalra szorulnak. Így pl. Anglia kb. 20, Franciaország 15, Japán 14, Olaszország 12, Németország pedig több, mint 15 millió tonna behozatalra szorul, hogy ipari, szárazföldi, tengeri és légi hadigépezetét megfelelő módon elláthassa és felhasználhassa.

A legnagyobb részt tengerentúlról eszközölt petróleumbehozatal tekintetében valamennyi erre szoruló nagyhatalom közül Anglia (és a vele szoros gazdasági és katonai kapcsolatban lévő Franciaország) van a legkedvezőbb helyzetben, mivel nemcsak petróleumszállító flottája a legnagyobb a világon, hanem mert az évi 28 millió tonnát termelő Venezuela, a 9 millió tonnát termelő Irán (Perzsia), a 3 millió tonnát termelő Kolumbia, a 3 millió tonnát termelő Peru és a 2 millió tonnát termelő Argentína petróleum-vállalatainak jelentős része angol tőkeérdekeltség és mivel Amerikában elhelyezett hatalmas aranytartálékjai révén, Anglia jut hozzá az USA petróleum fölöslegének jó részéhez is. Ugyanakkor Németországot a nyugati szövetségesek javára megváltoztatott amerikai hadianyagszállítási törvény, valamint az angol hadiflotta egyre teljesebbé váló blokádja ugyiszólván százszázalékosan megfosztotta minden tengerentúli nyersanyag behozatal lehetőségétől. (Keleti Sándor)

HÁBORÚ ÉS SZOCIÁLPOLITIKA.

A háború, úgy a hadviselő, mint a semleges államokban nemhogy csökkentette a szociálpolitikai kérdések jelentőségét, de nagy mértékben növelte. A háború mély változásokat hozott az összes államok gazdasági és társadalmi életében s ez szükségszerűen kihat a szociális intézményekre is. Ebben a vonatkozásban elég felhoznunk, hogy a nyolc órás munkanap általános bevezetése, a munkásbiztosítás elterjedése, a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal felállítását mind a világháború okozta erjedés következményei. Amíg a

világháboruban a hadviselő felek rögtönözték a háború kívánta szociális intézkedéseket, a jelenlegi háború ebben a tekintetben is felkészülve találta a hadviselő országokat. Még békeidőben gondoskodtak a gazdasági mozgósítás mellett a szociális intézményeknek és törvényeknek a háborúhoz való alkalmazásáról. De még így is a háború a problémák egész sorát veti fel s azok megoldása igen komoly teher. Millió és millió termelőt vontak ki a mezőgazdaságból és iparból, ipari centrumokat üritettek ki, határokat zártak le, számtalan előre nem látott vámintézkedést foganatosítottak, vállalatokat költöztettek az ország egyik végéből a másikba, sőt még külföldre is. A háború a mezőgazdasági termelés és a bevetett területek csökkenését eredményezi, kedvez egyes iparágaknak s teljesen megbénít másokat. Súlyos zavarokat szül a háborús országok külkereskedelmében, válságba juttatja a szociális intézményeket, stb. Mindezek a káros elváltozások azután komoly társadalmi tüneteket idéznek fel, amelyek orvoslását a háborús szociálpolitika kíséri meg.

A háborús gazdálkodás egyik legégetőbb problémája a munkanélküliség. Első pillanatra paradoxként hat a munkanélküliség lehetősége háború idején, amikor száz és százezer hely üresedik meg a hadbavonultak miatt. Am a munkanélküliség nemcsak mennyiségi, de elsősorban minőségi kérdés s a háború éppen ezt a jellegét fokozza. Míg egyes iparágak teljesen leállnak, addig a hadiiparban nagy hiány mutatkozik szakképzett munkásokban. A menekültek, repatriáltak serege is növeli a munkanélküliek sorait. A minőségi munkanélküliség nagy mértékben lépett fel a világháborúban s Japánban is a Kína elleni háború folyamán. A háborús munkanélküliség csökkentése szoros összeműködést követel az arcvonal és a mögöttes országrész között, valamint a munkaezők megfelelő elosztását s a munkanélküliek szakszerű átképzését.

Kihat a háború a munkaidőre is. A megnövekedett szükségletek csak a munkaidő felemelésével elégíthetők ki. Az előrelátó országok már békeidőben intézkedtek a munkaidőt szabályozó kollektívszerződések, törvények háború alatti felfüggesztését illetően. Ez történt a világháborúban is, amikor az összes hadviselő országokban a maximumig fokozták a munkaidőt. Végül azonban ez a termelés csökkenéséhez vezetett, mert a kimerült munkások nem tudták megtartani normális termelési kvótájukat. S bár ezt a kérdést ma Angliában és Franciaországban meg lehetős óvatossággal kezelik, mégis a munkaidő a hadviselő országokban már is jelentősen emelkedett.

A női és gyermek-munkaező nagy arányú bevonása a termelésbe szintén a háborús gazdaság egyik fontos tünete. Ma a női munkaező alkalmazása igen széles alapon történik s így az ezzel kapcsolatos problémák egész lénciatát veti fel.

Ezek a problémák elsősorban technikai természetűek. Meg kell találni a női munkaező megfelelő alkalmazási módját olyképpen, hogy a termelés ne csökkenjen, viszont a gyengébb munkaező is lehetőleg kimerve legyen. A női munkaező nagyfokú alkalmazása azonban szociális probléma is. A nő teljesen kiszakad a család köréből: — s ez nagyszámban bölcsődék, gyermekkertek és éttermek felállítását igényelni. De felvetődik ezzel kapcsolatban az egészségügyi intézkedések egész sora, a női munkások fokozottabb technikai kiképzésének, átrétegesítésének kérdése is.

A munkabér szabályozása a harmadik égető és megoldásra váró problémája a háborúnak. A termelés csökkenése egyes iparágakban, főleg a tömegszükségleti cikkek terén, drágaságot eredményez. Az ehhez járuló behozatali nehézségek miatt úgy a háborús, mint a semleges országokban a reálbér napról-napra esik. Természetesen a kormányok ma már nem igen nyulnak az infláció eszközéhez s az élelmiszerárak hatásági ellenőrzésével igyekeznek a

drágaság növekedését fékezni.

A világháború gazdasági történetéből, amely a Carnegie Alapítvány kiadásában jelent meg, számos idevonatkozó tanulságot meríthetünk. (Szerelemly László)

METEOROLÓGIA ÉS HÁBORU. A „Revue des Questions de Défense Nationale“ oldalain „Meteorológia és háború“ címen írt cikkében Rouch sorhajókapitány az időjárásjelentések fontosságát emeli ki a hadvezetésben. „A modern harcászatban — írja — a légköri viszonyok ismerete elsörendűen fontos. Az aviatika szerepe mindinkább nő a háboruban, ténykedése azonban semmivé csökkenhet, ha a légköri adottságok kedvezőtlenek. A tűzéség csak vaktában lövöldözhet, ha nem látja a célpontot s ha nincsenek meteorológiai megfigyelői s nem számolhat az elemek járásával. Száraz, vagy az esőtől elmosott utak az ütközetek körülményeit teljesen megmásíthatják aszerint, hogy elősegítik-e, vagy feltartóztatják a csapat- és fegyverszállítást, a nehéztűzéség előnyomulását. A mérgezgázak használatának sikere is attól függ, hogy helyes volt-e az időjárásjelentés, vagy hamis... Korántsem közömbös körülmény, hogy a gyalogsági roham esőben, hóban, vagy száraz időben történik. Tengeren a légköri viszonyoknak még nagyobb a fontosságuk: a köd, a vihar nemcsak megváltoztathatja valamely tengeri ütközet kimenetelét, hanem gyakran meg is akadályozhatja magát az ütközetet. Julien de la Gravière admirális mondja Nelsonról, hogy barométerével nyerte meg csatáit. Ellenségeit egyszerűen az időjárás viszonyosságaira bízta. Ma ugyanugy, mint a vitorláshajózás korában elengedhetetlen a légköri áramlatok ismerete.“

Az időjárás elsősorban érdekli a hadvezetőséget, miután a támadások időpontjának meghatározásához ezt számításba kell vennie. Ahhoz azonban, hogy a modern hadá-

szat céljaira felhasználhassa, az időjárás körülményeket néhány nappal előre kellene jelenteni. A támadás megkezdésének napját és óráját a hadsereg már napokkal előbb tudja és ezért a parancs kiadása után a hadvezetőségnek nemigen áll módjában azt megváltoztatni: miért is ebből a szempontból a „véletlen“, a szép, vagy rossz idő dönti el az eshetőségeket.

A meteorológia tudománya ma még alig képes néhány napra előre megállapítani az időjárást. Óráról-órára teszi jelentéseit: huszonnégy órára előre rendes, harminchat órára előre rendkívül kedvező körülmények között.

A legujabbkori háborúkban — mint ismeretes — hatalmas méretűek a támadások. Ezenkívül, — mint 1914-1918-ban is — annyira elszigeteltek egymástól, hogy képtelenség órájuk idejét néhány nappal előbb meghatározni s ezért a támadási parancsot csak röviddel az ütközet előtt adják ki. Az ütközetek közül különösen a tengeri hadműveleteknél fontos a nagy változékonyság, miután a haditengerészet ereje éppen abban áll, hogy állandóan készen áll a támadásra. A huszonnégy órára előre szóló időjárásjelentések ezen a téren tehát rendkívül hasznosak. Különbösen is a hadműveletek nagyrésze alig tart huszonnégy óráig. Egy-két óras pergőtűz esetében elég annyit tudni, hogy az idő ezalatt az egy-két óra alatt kedvező marad-e, vagy sem. Egy négy-öt órára szóló küldetéssel megbízott bombázó légitámadásnak teljesen elegendő, ha indulása előtt tájékoztatják az időjárásról.

Rouch sorhajókapitány több érdekes példát sorol fel arról, hogy a meteorológiai jelentések mennyiben befolyásolták az 1914-1918-as háború egyes akcióit. Az első sommei csata alkalmával pl. az ellentámadások idejét az időjárásjelentések alapján többször megváltoztatták. — Az ostendei part blokálását a meteorológiai jelentések nyomán rendelték el az utolsó pillanatban. — A London elleni német Zeppelin-

támadások azért buktak meg, mert a németek nem rendelkeztek megfelelően pontos időjárásjelentésekkel.

A széljárás rendkívül fontos a lövés irányának kiszámításánál: a szél eltéríti a lövedéket, a sebessége pedig csökken, ha a légáramlás növekszik.

Fontos az is, hogy a pilóták ismerjék a szél tengerszín fölötti magasságát. A repülőtámadások nagy része azért nem sikerült a mult háboruban, mert a repülők nem tudták kiválasztani a kedvező magassági légréteget, ahol a szél segítségükre lehetett volna. Hasonlóképp latba esik a tengerszín fölötti légréteg hőmérsékletének ismerete a vízirepülők számára. Amint tudjuk, a troposzféra és a sztratoszféra legalacsonyabb rétegeiben a hőmérséklet a magassággal csökken. A csökkenés azonban nem szabályos. Az 1917 október 19.-i Zeppelin-támadás elsősorban az alacsony hőmérséklet miatt hiúsult meg.

Rouch kapitány elmondja, hogy a sommel harcok folyamán egyik hajnalon, a gyönyörű szép időjárás ellenére nyugtalanság fogta el. Némi megfigyelés után az a vélemény alakult ki, hogy Bretagne felől rossz idő közeledik. S tényleg reggel kilenc órakor már bizonyos volt, hogy vihar fenyegeti a francia partokat. A Pointe-Saint-Mathieu-i szemafór megfigyelőjének telefonjelentése alapján megtudta, hogy ott már rossz az idő. Azonnal jelentette ezt Weygand vezérkari ezredesnek, majd Foch marsallnak, aki a támadást le is fujta. A délfelé meginduló eső még másnap is esett. Az északnyugati francia hadszíntér sártengerré változott pár óra alatt...

Amint látható: a meteorológia alkalmazásának lehetőségei a háboruban számosak és változatosak. A hathatós támogatáshoz természetesen a katonai meteorológiai szolgálat szervezetének kiépítése szükséges, ami persze korántsem egyszerű. Miután a meteorológiai jelenségek legnagyobb része helyi érvényű, ezért a helyi megfigyelők

hálózatának, illetve kerületi vezetőinek szoros együttműködést kell létesíteniük a legfőbb meteorológiai és katonai szervvel, illetve parancsnoksággal. A meteorológus sohasem lehet a parancsnokság szemében ismeretlen próféta, hanem közvetlen dolgozótárs, aki tudományos adalékaival, megfigyeléseivel bizonyít. Jósolataiban tévedhet, de az esetek legnagyobb részében ismeri ezek értékét s majdnem mindig meg tudja mondani, hogy teljesen bizonyos-e, vagy sem „jóslata” helyességében. Hogy a meteorológusnak szoros kontaktusban kell állnia a hadsereggel, hogy hajóznia kell, ha a tengerészetnek akar szolgálatot tenni s személyesen kell résztvennie a repülőrajokban és követnie kell a tüzéséget a tűzvonalba, — az magától értetődik. (Márk Viktor)

A „HADÜGY”, ILLETVE A „HADSEREG” SZOCIOLÓGIAI VONATKOZASAI. A háború eszközei a hadsereg és a fegyver. Az első formáját és összetételét illető változások szociálpolitikai és gazdasági természetűek, a második fejlődését a technika és a gazdaság határozza meg. A technika természetesen mélyreható befolyást gyakorol a hadseregre (illetve a flottára), valamint a hadvezetésre. Mind a kettő (hadsereg és fegyver) szoros összefüggésben áll az egyetemes kultúrával s az emberiség erkölcsi és lelki fejlődésével, egyes esetekben pedig a különböző népekkel. Társadalom, művelődés, hadügy és hadvezetés állandó kölcsönhatásban állnak egymással.

Szociológiai szempontból a hadügy fejlődésében négy szakasz különböztethető meg. Az első a **harcos népek**, a második a **lovagi hadseregek** (katona-rendek), a harmadik a **zsoldosok**, a negyedik pedig az **általános hadkötelezettség szakasza**. A harcoss népek korában, legyen kisebb vagy nagyobb a törzs, nem veszi ki részét a katonáskodásból valamennyi fegyverfogható férfi. Így pl. az északamerikai indiánok körében önkéntes katonai alakulatok

szerepelnek s hasonlókra bukkanunk Ausztráliában is. Ezen a fokon tehát a személyi alkalmasság elve érvényesül. A magasabb földművelő népeknél, ahol a felszerelés is jelentősebb, nem mindenki szerezheti be vagy állíthatja elő s azonkívül a munka kötelez, a katona feladata és becsülete csak a gazdagabbak osztályrésze (hoplites, equites), a többiek lassan, mint szolgák, vagy félszabadok kimaradnak úgy a hadseregből, mint a tanácsból. A gazdag nemes embert és földbirtokost viszont a szolgája elkiséri a háborúba, minek következtében ezek elszakítják a fegyver használatát. Kalandvágyó emberek csakhamar felajánlják ilyentermészetű szolgálataikat pénzért, vagy eltartásért s ezért nagyon korán kialakul a zsoldosok mindinkább növekvő jelentősége. Már a görögöknél szerepelnek, a rómaiaknál pedig, a császárság korában, egyenesen nagy szerepet játszottak. Európa és Japán feudális urai mind tartottak ilyen hadiszolgákat, akik lassan magasabb és szabadabb társadalmi osztályba emelkedtek (samúrai, lovagok). A középkori és ezután fejedelmek a nem egészen megbízható nemessegen kívül ilyen, hasonlóképp zsoldban álló vezérek alá rendelt zsoldos csapatokra támaszkodtak (condottieri, Landsknechte). Ezek a laza szervezetű kisebb-nagyobb csapatok távol álltak a néptől s ezért eltartó gazdájuk könnyen a nép ellen használhatta őket. A fejedelmeknek állandó és minden időben harckész katonaság szükségletét igen soká ez a forma elégítette ki.

A zsoldos csapatok fejlődése és jelentősége különböző körülményektől függ. Ilyenek: az államterület növelése, a belső hatalom megerősödése a nemesség leverése révén, az államkincstár növekvő gazdagsága, amely lehetővé tette a haditechnika és hadvezetés fejlődését. Mindezek a tényezők állandó és gyakori katonaságot követeltek. Ahol a városok a kézműipar és kereskedelem révén jólétre és önállóságra emelkedtek, ott a polgárság

(az olasz és a flandriai középkori városok), a céhek tagjai bizonyos értelmű néphadsereget alkottak, úgy, ahogy ez a paraszti Svájcban s később a hollandoknál a nemesség, illetve az idegen származású uralkodók elleni harcban kialakult. Ezekben a néphadseregekben (a későbbi általános hadkötelezettség előfutárában) ragadható meg az az erő, ami a fejedelemmel a nemesség erejét megtörte, jóllehet sokan ezt a puszkapor feltalálásának tulajdonítják, holott ez csak a 16. és 17. században érvényesült általánosan. Ki kell emelnünk azonban, hogy a fegyveres polgárok is igénybe vették a hivatásos zsoldos katonák szolgálatait.

A zsoldosok többnyire nyers, kalandos, hontalan emberek. A háborúkat ebben az időben még kevésbé rendszeresen s többnyire megszakított időközökben viselték. Néha a condottieri szándéka inkább az ütközet kikerülése volt, mint véres áldozat árán a győzelem kivívása. Ha a zsoldosokat kiváló vezér erős fegyvellemmel tartotta kezében s gazdag zsákmányra volt kilátás s még az a körülmény is fennforgott, hogy csak harc árán biztosíthatják életüket, úgy hihetetlen teljesítményekre voltak képesek. (A conquistadorok pl. Közép- és Dél-Amerikában.)

Az államok növekvő integrálódása, a lakosság létszámának és jólétének emelkedése s az ezzel együtt járó rendre és teljesítő képességre való törekvés mellett nem maradhatott el a katona ügyek mélyreható változása sem. A fő ok azonban a nemzeti tudat kifejlődése. Az államfenntartó nép a katonai szolgálatot, a saját maga megvédése miatt, kötelességének érezte s a nemzeti állam elég erős volt e kötelezettség keresztülvitelére. E célból, több-kevesebb szabályszerűséggel válogatták a fiatal embereket (főleg parasztokat), vagy pedig önkénteseket toboroztak: az önkéntes hadseregek és flották mindenütt az utóbbi eszközhöz folyamodtak. A francia forradalom is eleinte önkéntes-hadseregre tá-

maszkodott s csak később szélesítette ki sorait a sorozás. Ez utóbbi emelkedett ezután elvvé minden kulturállamban, úgy, hogy csak a válogatás szigorában, a tartalékok jellegében s a besorozottak százalékában állapítható meg különbség. Napoleon szívesen vett hadseregébe idegeneket s a gyarmatos államok Európán kívüli háborúikban rendszeren színes csapatokat használtak fel, fehér tisztek vezetésével. Nagy a jelentősége szociális, gazdasági és katonai szempontból a szolgálati idő tartamának. A cári Oroszországban gyakran szinte az egész életen át tartott, a színesek szolgálati ideje a francia hadseregben kétszer, sőt négyszer olyan nagy, mint a fehéréké. Jelenleg a legrövidebb Svájcban, hosszantartó hadgyakorlati periódussal. Ennek a rendszernek gazdasági és egyéb előnyei nyilvánvalók.

A „néphadsereg“ kifejezés normális időkben ezek szerint tulás, miután a nemkatonáskodók száma mindig igen nagy. A „néphadsereg“ ténye csak egész különleges esetekben valóság (pl. az ukrainai kozákok, a történelemből ismert „granicárok“.)

Különbség teendő a reguláris és irreguláris csapatok között. A második spontán keletkezik, nem tartozik a reguláris hadseregbe s a saját szakállára harcol (guerilla). Erős oldala a szabadság s valami nagy cél iránti lelkesedés, a szükségyszerűség tudata, a bátorság s a lakosság segítsége. Hátrányai: a gyakorlatlanság, a fogyatékos felszerelés, a magasabb vezetés s az egység hiánya. A reguláris hadsereg támogatása és segítsége nélkül nem sokat érnek s csakhamar szetszoródnak.

Minden vonatkozásban nagy jelentőségű a tisztek, általában a katonai vezetők társadalmi eredete és állása: nem csekély mértékben u. i. ez határozza meg a hadsereg helyzetét a nép, illetve a nemzet egészében s viszonyát a politikai vezetéshez. Bajorországban pl. egész a XX. század elejéig a tisztek jórészt más

társadalmi osztályba tartoztak, mint Poroszországban, megfelelően azoknak az eltéréseknek, ahogy e két államban a nemességet és polgárságot kezelték. Angliában a flotta a főfegyvernem, miért is a flotta tisztikara, ellentétben a szárazföldi hadsereg tisztikarával, a legmagasabb társadalmi rétegekből kerül ki. Hollandiában a helyzet fordított.

Kezdetben a legügyesebb ember volt a katonai vezető, majd a legnagyobb rangú törzsfő s a fejedelem. A nemesség mindenütt a katonai vezetéssel párhuzamban alakult ki s csak a gazdasági és társadalmi fejlődés magasabb fokán jelentkezik a hivatásos katonatiszt típusa: a tengerészetnél jóval előbb, mint a hadseregnél. A tisztekkel szemben magasabb igényeket, úgy a tudást, mint a származást illetőleg a bonyolultabb fegyvernemek megjelenése s a katonai ismeretek fejlődése következtében támasztottak. A mai hadseregek nagysága miatt igen fontos a szerepe a hadbiztosági szerveknek, úgy, hogy az ide beosztottak értékelése is megnőtt.

Jóllehet a hadsereg, legénységét és tisztikarát illetőleg, a nép egy részét teszi, társadalomtudományi értelemben mégis külön csoport s élesebb elemzés esetén a nagy egyesületek körébe sorolandó. Három szempontból azonban — a modern hadseregek — lényegesen különböznek ezektől: 1. állományuk kettős, vagy hármas felosztása: legénység, altisztek, tisztek; 2. e három rész különböző társadalmi osztályokhoz való tartozása. s végül 3. ama mérték révén, ahogyan ezek a katonasághoz, másrészt pedig a néphez tartoznak, mert hiszen nagyon különböző a kiválogatásuk módja.

Minden hadseregben szigorúan keresztülvitt hierarchia uralkodik, ami az egész lényege, szerkezete abszolút mértékben megköveteli s nélküle nem érheti el célját. A hadseregre jellemző továbbá, hogy ez a hatalmas erőeszköz, mégis csak eszköz, nem pedig öncél; az államot, illetve a nemzetet szolgálja s ennek alárendelt, mint ahogy abból is vé-

tetett. A hadsereg önállósulása csak rövid időre s ekkor is csak részben lehetséges, különben a polgári munkához idomul. A „militarizmus“ a hadsereg önálló politikai hatalomra való törekvését jelenti, amikor a szerv az „egész“ funkcióját sajátítja ki.

A hadsereg számos, hozzátartozó, magasfokú differenciált részből

áll. Megjelenésében erős integrálódás és nagyfokú differenciálódás játszanak össze. A fegyelem, azoknak a súlyos követelményeknek megfelelően, melyek elé komoly körülmények közt a hadsereg kerül, sokkal szigorúbb, mint bármely más társadalmi csoportban, kivéve egyes szerzetesrendeket. (S. R. Steinmetz)

V I L Á G S Z E M L E

Olaszország szerepe

tisztázódott valamennyire Ciano gróf beszéde következtében, amelyet sokan a mult hó legfontosabb eseményének tartanak. A tisztázódás természetesen viszonylagos. Továbbra is kérdőjel, hogy Olaszország milyen utat követ a jelenlegi háborúk folyamán, hogy semleges marad-e vagy beavatkozik, hogy semlegességét Németország vagy ennek ellenfelei által hagyja-e inkább kihasználni és hogyha beavatkozik, teljesíti-e a Berlin-Róma tengely vonalába eső azon kötelezettségét, hogy a nyugati „plutokráciák“ ellen megsegítse természetes szövetségét (sorstársát „proletárállami“ mivoltában), vagy megismétli az 1914-es páfordulást. E két lehetőségen kívül sokan egy harmadikról is beszélnek: hogy végtére Olaszország maga is hasonló közeledést fog megkísérelni a szovjet-német blokk felé. Azonban Olaszország egyéni-nemzeti szempontjából amely mégis csak a legfontosabb nézőpont az olasz kormány politikájában, mind a három lehetőség egyformán nagy előnyöket nyújthat. Míg a nyugati hatalmak érdekét szolgáló magatartással Olaszország régóta hangoztatott Földközi-tengeri és közkeleti követeléseit kívánja érvényesíteni, addig Németország megsegítése Olaszországot is részesítheti abban az új világfelosztásban, amely a német győzelem vagy félgyőzelem esetén napirendre kerülne. Amí a harmadik eshetőséget, egy német-szovjet-olasz összefogás kilátásait illeti, ez az ideológiai eltéréseket figyelmen kívül hagyva, a két előbbinél is realisabbnak tűnhetik, amennyiben különösebb megerőltetés nélkül és talán még a most folyó háború keretén belül, (tehát a nyugati hatalmak végleges legyőzése nélkül is) mindazon érdekszférák békés felosztásához vezethet, amelyek a három nagyhatalom hatalmi körébe esnek: a Dunától Mezopotámiáig, sőt talán azon túl: Indiáig...

Ciano gróf beszéde mindhárom lehetőségre utalni látszik, bár egyik mellett sem akar dönteni.

1. A nyugati hatalmak mellett foglal állást, illetve azok érdekeit szolgálja Ciano gróf beszédének az a része, amelyben a bolsevizmus terjeszkedésével helyezkedik szembe, ami ugyan, mint maga az olasz félhivatalos kommentárjában kijelenti, „nem jelent egyet az Oroszországgal szembeni ellenséges magatartással“.

Ugyancsak a nyugati hatalmak propagandájának kedvez mind-